

Työeläkkeet ja yhteiskunnan muutos

Matti Hannikainen & Jussi Vauhkonen: Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1343, Tieto 2011. 533 s.

Vilkaassa julkisessa keskustelussa eläkkeistä raapaistaan useimmiten vain järjestelmän pintakerroksia, jos asiaa peilataan Matti Hannikaisen ja Jussi Vauhkonen vankan työeläketutkimuksen tuloksia vasten. Teos tarjoaa keskusteluun tuhdin tietopakettin ja pitkän historiallisen perspektiivin, joka paljastaa ajan-kohtaisten keskustelujen taustoja ja aikaisempia kerroksia: uusina reformeina esitetyt teemat eivät suinkaan ole esillä ensimmäistä kertaa ja aikaisemmat päätökset ovat ohjanneet seuraavia uudistushankkeita. Teoksen luettuaan luki- ja voi asettaa nykykeskustelun oikeisiin mittasuhteisiinsa ja ennen muuta päästä perille siitä, että salkieläältä kuulostavien käsitteiden

takaa löytyy selkeitä rakenteita, valtasuhteita, intressejä ja mittava tietovaranto. *Ansioiden mukaan* toimii – järeästä koostaan huolimatta – oivallisena oppikirjana, mutta sen keskeisenä ansiona on, että se tarjoaa purtavaa mitä erilaisimmille lukijakunnille, aina tutkijoista ja asiantuntijoista suomalaisesta hyvinvoinnista kiinnostuneisiin kansalaisiin saakka.

Tutkimus etenee pääasiassa kronologisesti maaseudun vanhuudenturvaa tuottaneen syyntekijäjärjestelmän tarkastelusta aina viimeaikaisiin työeläkejärjestelmän uudistushankkeisiin saakka. Kronologinen tarkastelu paljastaa selkeästi suomalaisen työeläkejärjestelmän uudistumis- ja muuntautumiskyvyn, vaikka sen perusluonteeseen kuuluu myös jatkuvuus ja kyky katsoa pitkälle kulloiseenkin tulevaisuuteen. Tekijät asettavat eläkkeistä käydyt keskustelut huolellisesti ja taitavin vedoin osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Teokseen sisältyy myös ansiokkaita teemaattisia lukuja, joista mainittakoon erikseen pääosan teoksesta kirjoittaneen Matti Hannikaisen työeläkkeiden rahoitusta syvällisesti analysoiva luku ja Jussi Vauhkonen teoksen kokonaisuuden kannalta tärkeä työeläkeyhtiöitä käsittelevä kokonaisuus. Tutkimuksessa eläkejärjestelmän kehitystä katsotaan jatkuvasti eri toimijoiden näkökulmista, ja usein jää ihmettelemään, miten niin hajallaan olevista aineksista ja toisistaan kaukana olevista näkökannoista saatiin lopulta sorvattua – usein ”historialliseksi” luonnehdittu – kompromissi, joka termi kuvannee suomalaista työeläkejärjestelmää paremmin kuin mikään muu, vaikka senkin kilpeen on matkan varrella tullut muutamia naarmuja. Tutkimuksen kiistatomiin ansioihin kuuluu eläkekysymyksen huolellinen kontekstuaalisointi osaksi suomalaisen yhteiskunnan yleistä kehitystä ja siihen liittyviä arvomaailman muutoksia.

Tutkimus pohjautuu erittäin laajaan ja monipuoliseen alkupe- räisaineistoon. Sen varassa tekijät rakentavat työeläkejärjestelmän kehityksestä vivahteikkaan kuvan, josta ei puutu dramatiikkaa ja täp- päriä tilanteita. Keskeisessä ase- massa tutkimuksessa on eläkere- formien valmisteluun liittyvä viralli- nen valmisteluaineisto, työmarkki- najärjestöjen välisissä neuvotteluis- sa syntynyt materiaali ja eläkejär- jestelmien asiantuntijoiden yksityi- set kokoelmat, jotka avaavat uusia näköaloja eläkepoliittiseen pää- töksentekoon. Kirjoittajat ovat tehneet myös runsaasti haastatte- luja työeläkejärjestelmän avain- henkilöistä.

Vaikka *Ansioiden mukaan* on ti- laustyö, on se toteutettu tieteelli- sesti kunnianhimoisella tavalla. Teokseen liittyy vahvoja ja tutki- muksellisesti relevantteja kysymy- senasetteluita, jotka olisi tosin voi- nut avata lukijoille kootusti teok- sen alussa. Teoksesta voi löytää useita ennen muuta pinnan alla kulkevia ”punaisia lankoja”. Otet- takoon näistä esiin ensimmäkin kamppailu kansaneläke- ja työelä- kejärjestelmän välillä, joka sähköi- si pitkään keskustelua kansalaisten vanhuuden turvan järjestämisestä. Teoksessa osoitetaan tämän eläke- poliittisen vastakkainasettelun liit- tyneen monin säikein erityisesti maanviljelijöiden ja palkansaajien väliseen etukamppailuun, jonka taustalla oli nopea elinkeinoraken- teen muutos teollistuvasta maata- lousmaasta kohti teollistunutta palveluyhteiskuntaa. Järjestelmien välinen kilpailu kiteytyi suomalai- sen hyvinvointivaltion peruskysy- myksiin: perustuvatko eläke- ja muut sosiaalipoliittiset edut tasae- tuisuuksiin vai ansiosidonnaisuuteen ja onko vastuu sosiaalietuuk- sien hoidosta valtiolla vai yksityisil- lä laitoksilla? Järjestelmäkilpailulla oli ehkä myönteisiä vaikutuksia itse etuisuuksiin, mutta Hannikai- sen mukaan siitä saattoi tulla myös suunnitelmallisen eläkepolitiikan

este: ”Eläkejärjestelmä monimutkaistui ja sen vaikutukset tulivat vaikeasti hallittaviksi”. Järjestelmäkilpailu vaikeutti kokonaisvaltaista eläkepoliittista suunnittelua ja ennakointia, ja kohdisti huomion usein kokonaisuuden kannalta toisarvoisiin seikkoihin. Ristiriita pysyi pitkään tapetilla, mutta lopulta järjestelmien yhteensovittamisessa onnistuttiin niin, että työeläkkeistä tuli painavampi ja ensisijaisempi järjestelmä, johon kansaneläkkeistä ryhdyttiin sopeuttamaan.

Toinen kiinnostava, läpi tutkimuksen menevä säie liittyy poliittisen järjestelmän ja työmarkkinajärjestöjen välisiin jännitteisiin, joista löytyy selitys useille eläkepoliittisille kiemuroille. Työeläkejärjestelmä oli työmarkkinajärjestöjen luomus ja reviiä haluttiin varjella sellaisessakin tilanteessa, jossa ei päästy sopuun ja jossa oli ilmeinen vaara, että aloite siirtyisi poliittisten toimijoiden käsiin. Työeläkejärjestelmä vahvisti työmarkkinajärjestöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja samalla se tuki omalla painollaan keskitettyjä työmarkkinaratkaisuja, joiden osaksi työeläkereformejä ryhdyttiin leipomaan vuoden 1968 tulopoliittisesta ratkaisusta alkaen. Monissa ratkaisuisissa vaikutti keskeisesti se, voitiinko niillä vahvistaa työmarkkinaosapuolten valtaa eläkepolitiikassa. Esimerkiksi ay-liike oli valmis hyväksymään palkansaajien työeläkemaksun 1990-luvun alun laman aikana sillä perusteella, että sen vastuu ja valta lisääntyivät järjestelmän kehittämisessä ja että itse ansiosidonnainen järjestelmä lujittui kansaneläkkeiden kustannuksella. Työmarkkinajärjestöjen ote työeläkejärjestelmästä lujittui kun lamavuosina hyvinvointivaltion taloudellinen perusta alkoi horjua ja järjestelmää ryhdyttiin sopeuttamaan heikkenevän talouskasvun ja väestön ikääntymisen aiheuttamiin paineisiin: suunnaksi tuli etujen heikentäminen, työuria piden-

täminen ja pyrkimys kasvattaa rahastojen tuottoja.

Hannikaisen ja Vauhosen tutkimus nostaa kolmanneksi esiin niin sanottujen eläkemiesten, eläkejärjestelmien omien asiantuntijoiden, roolin työeläkejärjestelmän synnyssä ja jatkuvassa uudistamisessa, ja myös laajempien työmarkkinakompromissien aikaansaamisessa. Työeläkejärjestelmän oman valmistelun merkitys kasvoi erityisesti 1990-luvun alun laman jälkeisessä sopeutusprosessissa. Jatkuvasti monimutkaistunut järjestelmä, jonka virtaviivaistaminen tapahtui vasta 2000-luvulla, vaati valtavasti professionaalista tietoa, jota alan toimijat arvostivat ja jolla näyttää olleen keskeinen merkitys vaikeiden eläkepoliittisten ristiriitojen ratkaisemisessa. Alan arvostetut asiantuntijat, joista mainittakoon Teivo Pentikäinen, Juhani Salminen, Jaakko Tuomikoski ja Kari Puro, tekivät laajoja tausta-aineistoja, johtivat eläkereformejä valmistelleita komiteoita ja vetivät työmarkkinaosapuolten välisiä eläkeneuvotteluja tuloksekkaasti useissa kriittisissä paikoissa, joissa uudistuksen takaraja oli käsillä ja osapuolet olivat vielä kaukana toisistaan.

Ansioiden mukaan -teoksessa seurataan mielenkiintoisesti myös kansainvälisten vertailujen läsnäoloa eläkeuudistusten perusteluissa ja toteutuksessa. Tähän liittyy tärkeitä jatkotutkimuksen haasteita. Teoksen mukaan muiden maiden kehitystä seurattiin tarkasti ja jos niistä tuntui olevan apua suunnitellun uudistuksen toteuttamisessa, niitä käytettiin aktiivisesti hyväksi. Tekijät myös tekevät vertailuja erityisesti muiden Pohjoismaiden työeläkejärjestelmien kehitykseen ja sijoittavat suomalaista järjestelmää laajempaan kansainväliseen yhteyteensä.

Hannikaisen ja Vauhosen tutkimus on erittäin tärkeä ja kirjaimellisesti painava puheenvuoro suomalaisesta ja pohjoismaisesta hy-

vinvointivaltiosta käytävään monitieteiseen keskusteluun. Teoksessa onnistutaan perustelemaan vaakuuttavasti, että ”työeläkejärjestelmästä muotoutui suomalaisen korporatismin ja kompromissipolitiikan keskeinen instituutio”. Tutkimus on siten ohittamaton niin eläkekysymysten ja hyvinvointivaltion tutkijoille kuin työmarkkinasuhteiden tutkimukselle. Se vauhdittaa toivottavasti myös laajemmin vanhuuden historiaan liittyvien teemojen tutkimusta.

– KARI TERÄS